

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 908

Василь Мотуз

РОЛЬ П. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА У ЗАСНУВАННІ ДРУГОГО ЖІНОЧОГО ДУХОВНОГО УЧИЛИЩА В КИЄВІ

Витоки жіночої освіти в Україні тісно пов'язані з діяльністю Православної церкви. Створення жіночих навчальних закладів у структурі Православної церкви було результатом досить складного процесу, який відбувався зусиллями православних священнослужителів. Особливу увагу слід звернути на участь київського кафедрального протоієрея Петра Лебединцева в розвитку жіночої духовної освіти на Київщині. Роль Петра Лебединцева справила величезний вплив на фундацію Другого жіночого училища в Києві та подальший його розвиток. Важливим чинником успіху справи Лебединцева було те, що він міг зацікавити і переконати як світську, так і церковну владу в необхідності заснування Другого жіночого училища. Поширення жіночої освіти в Києві залежало головним чином від фінансових та соціальних питань, які Петро Лебединцев вирішував завдяки своєму авторитету на користь Другого жіночого училища.

Ключові слова: Православна церква, Петро Лебединцев, Київська єпархія, Друге жіноче училище, жіноча освіта.

Витоки жіночої освіти в Україні тісно пов'язані з діяльністю Православної церкви. І особливу увагу слід звернути на участь київського кафедрального протоієрея Петра Лебединцева в розвитку жіночої духовної освіти на Київщині. Дослідження жіночої освіти в другій половині XIX ст. дозволить зрозуміти соціальну структуру суспільства і висвітлити започаткування жіночих навчальних закладів духовного-світського спрямування в Київській єпархії.

Характер історіографії дає підстави визначити головні концептуальні підходи щодо ролі П. Лебединцева в розвитку духовних навчальних закладів в Україні. Загальні праці з історії перших навчальних закладів та діяльності в них духовенства почали з'являтися наприкінці XIX – на початку XX століть. Це праці А. Святненка [1], М. Остроумова [2], Н. Белгородського [3], Ф. Благовидова [4], П. Смирнова [5], А. Петрищева [6], К. Королькова [7], С. Миропольського [8]. Історію заснування Другого жіночого єпархіального училища в Києві висвітлено в роботі В. Галайби [9].

Значний архівний матеріал щодо заснування Другого єпархіального жіночого училища представлено в листуванні протоієрея Києво-Софійського собору П. Г. Лебединцева з київським митрополитом Платоном (Городецьким) [10–11] та у справі «Об открытии в Киеве Второго женского училища духовного ведомства» Державного історичного архіву України в м. Києві [12].

Утворювалися жіночі конфесійні навчальні заклади в єпархіях стихійно. Їх нормативне життя регламентувалося окремим статутом, і перебували вони у віданні Святішого Синоду. Як зазначає дослідник К. Козлов: «Створення жіночих навчальних закладів у структурі Православної Церкви було результатом досить складного процесу визначення місця православного священнослужителя і церковнослужителя та їх сімей. Створення у 1840-х рр. училищ для дівчат духовного звання стало значним кроком уперед, але не могло задовольнити існуючої потреби в освіті дочок духовенства» [13].

З метою поширення жіночої освіти 1863 р. в Києві до Кловського палацу, відбудованого зусиллями протоієрея П. Лебединцева, перейшло училище дівчат духовного відомства [14, арк. 1]. Слід зауважити, що П. Лебединцев став головним розпорядником училища і брав найдіяльнішу участь у його розвитку. Про це свідчить факт започаткування премії кращим вихованкам його імені. Але в цій справі він вдавався до певних хитрощів. Зокрема, попросив про стипендію митрополита Арсенія у червні 1873 р., пропонуючи приурочити її до 50-річчя хіротонії київського митрополита. У звіті він зазначав: «Духовенство, желая почтить заслуги архипастыря, предложило в выражение своей признательности его высокопреосвященству за отеческую его попечительность о благе Киевской епархии и в особенности за открытие им способов к образованию священно- и церковнослужительских дочерей через устройство в Киеве училища для девиц духовного звания и таковых при киевских монастырях епархии, учредить в одном или в двух киевских духовно-учебных заведениях две стипендии имени митрополита киевского Арсения, а в зале киевского училища девиц духовного ведомства поставить его портрет, испросив на сие высочайшее соизволение. При сем духовенство Киево-Подольских церквей полагало, чтобы обе эти стипендии были учреждены в одном киевском училище девиц духовного ведомства, не раздробляясь по одной на два заведения: семинарию и это училище, как предполагается духовенством Киево-Печерских церквей. Сообщая о

сем вашему высокопреподобию и не сомневаясь, что духовенство Киевской епархии примет участие в таком выражении своего уважения и признательности старейшему иерарху русской Церкви [...]. При сем считаю необходимым упомянуть к сведению вашему, что на учреждение двух стипендий в киевском училище девиц духовного ведомства потребуется капитал не свыше 4000 рублей серебром» [15, арк. 1–2].

П. Лебединцеву було важливо започаткувати ці стипендії – як людині, яка вболівала за свою справу і робила все, щоб підтримати здібних учениць. Тим паче, що жіноча духовна освіта в ті часи переживала становлення, тож підтримка небайдужих людей була в цьому процесі дуже важлива. Саме з цієї причини В. Лебединцев активно включився в процес створення Другого жіночого училища [12].

Влітку 1881 р. він просив церковну владу дозволити відкрити ще одне жіноче училище духовного відомства в Києві. Зокрема, у своїх доводах він зазначав, що в першому училищі бракує місць і вже впродовж декількох років рада київського жіночого училища духовного відомства змушена відмовляти третині дочок священиків, які хочуть вступити до училища [12, арк. 2]. У 1881 р. училищна рада змогла задовольнити лише 33 із 76 прохань. П. Лебединцев зауважував, що саме з цих причин у світських навчальних закладах здобувають освіту до двох сотень дочок священиків Київської єпархії, які зі значними труднощами сплачують за утримання від 200 – до 300 крб. сріблом, замість 90 крб., що вносяться в Київське жіноче духовне училище [12, арк. 2]. Також П. Лебединцев вважав, що незручностей додає потреба розміщати дівчат на приватних квартирах для проживання, а також проблемою стала відсутність нагляду за ученицями у позакласний час [12, арк. 2].

П. Лебединцев вважав, що вже на той час священики, які не мали можливості віддати своїх дочок до духовного училища, двічі надсилали прохання на ім'я митрополита Філофея і просили єпархіальне начальство вжити заходів щодо відкриття у Києві Другого жіночого духовного училища. Тож П. Лебединцев висловлював ініціативу училищної ради щодо опитування священиків Київської єпархії, чи визнають вони за потрібне відкриття в Києві Другого жіночого духовного училища і якщо визнають, то чи не погодяться вносити на його відкриття та функціонування по 50 крб. впродовж двох років або 100 крб. за один рік [12, арк. 2]. Отже, ця пропозиція, хоча й оформлена у вигляді прохання всієї училищної ради, але належала вона П. Лебединцеву, який завдяки своєму авторитету та знанням єпархії і особливостей функціонування Православної церкви в Україні розумів, як оформити такі прохання, щоб вони не залишилися без відповіді.

Наступним кроком став вибір місця на будівництво училища. Оглянувши можливі місця, П. Лебединцев, як голова училищної ради, розглянув три варіанти: садиба, де розміщувалося Перше жіноче училище духовного відомства, садиба митрополичого будинку в місцевості Кудрявця та садиба Трьохсвятительської церкви, на якій 1874 р. планували облаштувати гуртожиток для вихованців [12, арк. 3]. На ці варіанти П. Лебединцев подав вичерпне резюме, детально обґрунтувавши переваги та недоліки кожної місцевості. Зокрема, він зауважував, що хоча й можливо побудувати новий великий корпус на подвір'ї існуючого на той час київського жіночого училища і відкрити в ньому додатково училище у вигляді паралельних класів, але цією побудовою буде стиснено передній двір і буде замало місця для складу дров. Окрім того, він вважав, що це призведе до суттєвого збільшення жіночого обслуговуючого персоналу та ускладнить нагляд за вихованками, якщо їх чисельність зросте до 600 осіб [12, арк. 3]. За такої кількості учениць у закладі виникне загроза хвороб, таких, як віспа, скарлатина. Кудрявська садиба митрополичого будинку, відкрита на горі з трьох боків, була, на думку П. Лебединцева, непридатною до розміщення в ній жіночого навчального закладу [12, арк. 3]. Садиба Трьохсвятительської церкви в центральній частині міста на одній із маленьких вулиць Києва межувала з двох боків із садибами, а з третього боку відкривався чудовий краєвид на Дніпро. Тож П. Лебединцев робить висновок, що саме ця місцевість ідеально придатна до відкриття Другого жіночого училища. Однак зведення нової будівлі гальмувалося через постійну відсутність фінансування [12, арк. 33].

У листі до митрополита Платона (Городецького) Лебединцев писав: «В октябре, 15 числа, исполнится 25 лет со времени открытия киевского женского училища, но как теперь воспрещены 25-летние юбилеи, то мы и не мечтаем о каком-либо торжестве по сему случаю, хотя Царскосельское и Ярославское женские духовные училища праздновали свои 25-летия. Это торжество, если Господь благословит, заменится у нас открытием нового женского духовного училища. Желательно только, чтобы хотя этому училищу дано было, в видах обрусения края, то пособие от казны, каким пользуются женские духовные училища Волынской и Подольской епархий, получая на свое содержание по 12 000 рублей в год с правом служащих в них лиц на пенсию от Св. Синода, а не из епархиальных сумм, существующих даже не на бумаге, а в воображении. Во всяком случае, в виду скорого окончания здания для этого училища, существует уже потребность представить Св. Синоду о разрешении открыть училище и ходатайствовать об утверждении для него положения, на котором оно должно существовать. Опасаюсь одного, чтобы права этого училища не были обрезаны, как случилось это при утверждении устава первого Киевского женского духовного училища, в отсутствие

покойного митрополита Арсения из Петербурга» [10, арк.10–11]. На що київський митрополит Платон йому відповів повною підтримкою: «Очень хорошо было бы открыть в Киеве новое женское духовное училище 15-го будущего октября, и поэтому нужно без замедления составить то «Положение» относительно сего училища, о котором Вы говорите в письме своем, и предоставить мне оное на рассмотрение, вместе с проектом представления моего Св. Синоду по сему предмету. Само собой разумеется, что в этом представлении мы можем просить всего, что признаем нужным и полезным для училища и епархии, но не должны требовать неудобноисполнимого» [11, арк. 7].

Таким чином, роль П.Лебединцева справила величезний вплив на фундацію Другого жіночого училища в Києві та подальший його розвиток. Важливим чинником успіху справи було те, що він міг зацікавити і переконати як світську, так і церковну владу в необхідності заснування Другого жіночого училища. Поширення жіночої освіти в Києві залежало головним чином від фінансових та соціальних питань, які П. Лебединцев вирішував завдяки своєму авторитету на користь Другого жіночого училища.

Список використаних джерел

1. Святненко А. Б. Становлення та розвиток жіночих духовних училищ на Правобережній Україні: друга половина XIX – початок XX ст. / А. Б. Святненко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – Міленіум, 2013. – С. 170–176.
2. Остроумов М. А. Современное положение народного образования в отношении к религии / М. А. Остроумов. – С.-Пб., 1908. – 8 с.
3. Белгородский Н. К 25-летию юбилею церковной школы / Н. Белгородский. – К., 1909; Белгородский Н. Очерк (исторический) развития церковных школ за истекшее 25-летие (1884–1909) / Н. Белгородский. – Спб.: Издание Училищного Совета при Св.Синоде, 1909.
4. Благовидов Ф. Деятельность русского духовенства в отношении к народному образованию в царствование Александра II / Ф. Благовидов. – Казань: Тип. Импер-го Ун-та, 1891. – 374 с.
5. Смирнов П. Церковно-приходская школа: Упадок ее на западе Европы и значение для России. 4-е изд. /П. Смирнов. – СПб., 1887. – 71 с.
6. Петрищев А. Церковь и школа / А. Петрищев. – С.-Пб., 1906. – С. 88–117.
7. Корольков К. Жизнь и царствование императора Александра III (1881 – 1894) / К. Корольков. – Киев, 1901. – 69 с.
8. Миропольский С. Очерк истории церковно-приходской школы от первого ее возникновения на Руси до настоящего времени / С. Миропольский. – С.-Пб., 1910. – 222 с.
9. Галайба В. Вищі жіночі курси в Києві / В. Галайба // Київ: журнал письменників України. – Київ, 2000. – № 7/8. – С. 187–189.
10. Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. І. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 154, спр.6–11, арк. 10–11.
11. ІР НБУВ, ф. 154, Спр. 125–129, арк. 1–7.
12. Державний історичний архів України в м. Києві (далі – ДІАК), ф. 177, оп. 4, спр. 1, 144 арк.
13. Козлов К.В. Создание епархиальных женских училищ в России во второй половине XIX века [Электронный ресурс] / Белгородский государственный национальный исследовательский университет. – Режим доступа: <http://e-lib.gasu.ru/konf/mak/arhiv/2006/15.doc>.
14. ДІАК, ф. 146, оп. 15, спр. 22, 1 арк.
15. ДІАК, ф. 3, оп. 1, спр. 211, 2 арк.

Василий Мотуз

РОЛЬ П. Г. ЛЕБЕДИНЦЕВА В СОЗДАНИИ ВТОРОГО ЖЕНСКОГО ДУХОВНОГО УЧИЛИЩА В КИЕВЕ

Истоки женского образования в Украине тесно связаны с деятельностью Православной Церкви. Образование женских учебных заведений в структуре Православной Церкви было результатом довольно сложного процесса, который осуществлялся православными священнослужителями. Особый вклад в развитие женского духовного образования Киевской епархии сделал кафедральный протоиерей Петр Лебединцев. Благодаря ему было открыто Второе женское училище в Киеве. Важным фактором успеха в деле Лебединцева было то, что он мог заинтересовать и убедить как светскую, так и церковную власти в необходимости основания Второго женского училища. Развитие женского образования затрагивало главным образом финансовые и социальные проблемы, которые Петр Лебединцев успешно решал благодаря своему авторитету на пользу Второго женского епархиального училища.

Ключевые слова: Православная церковь, Петр Лебединцев, Киевская епархия, Второе женское училище, женское образование.

Vasyl Motuz

P.G. LEBEDINTSEV'S ROLE IN THE ESTABLISHMENT OF THE SECOND WOMEN'S RELIGIOUS SCHOOL IN KYIV

The origin of female education in Ukraine is closely associated with the activities of the Orthodox Church. A special attention should be paid to the participation of the Kyiv Cathedral Archpriest Peter Lebedintsev in the development of women's spiritual education in Kiev. Peter Lebedintsev made a huge impact on the foundation of the Second women's college in Kyiv and its further development. An important factor in the success of Lebedintsev's deed was the fact that he could interest and convince both secular and ecclesiastical authority of the need for establishment of the Second women's college. The spread of female

education in Kyiv depended mainly on the financial and social issues. Peter Lebedintsev solved them in favor of the Second women's college thanks to his authority.

Key words: Petro Lebedintsev, Kiev, archpriest, The second women's college, female education.

УДК 94:373.5.005(477.53),18/19"

Юлія Куценко

МАТЕРІАЛЬНА БАЗА ТА ДЖЕРЕЛА УТРИМАННЯ СЕРЕДНІХ ОСВІТНІХ УСТАНОВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено матеріальне забезпечення та становище навчальних закладів Полтавської губернії у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Висвітлено благодійні внески меценатів у розбудову закладів освіти, які сприяли стабільному функціонуванню середніх освітніх установ, підвищенню культурно-освітнього рівня населення та формуванню національної інтелігенції України.

Ключові слова: вихованці, фінансування, кошти, утримання, пожертвування.

Питання матеріального забезпечення навчальних закладів у Полтавській губернії не втрачало своєї актуальності упродовж ХІХ ст. Кошти були необхідними в першу чергу на відкриття та утримання освітніх установ, оплати праці викладачів, забезпечення вихованців підручниками, навчальними посібниками, шкільним приладдям. Відсутність належного державного фінансування мережа середніх чоловічих і жіночих освітніх установ формувалася досить стихійно. Відкриття кожного закладу залежало від потреби в середній школі у конкретному місті, наявності ініціаторів, приміщення та необхідних коштів.

Проблема матеріального забезпечення середніх навчальних закладів Полтавської губернії не була предметом спеціального вивчення. Проте, деякі факти стосовно фінансування та утримання освітніх установ можна зустріти в архівних справах та окремих наукових працях. Ми відмітимо найвагоміші праці: П. Бодянский «Памятная книга Полтавской губернии за 1865 г.»; П. Мазанов «Полтавский институт благородных девиц. 1818–1898. Архивные справки, протоиерея»; Н. Арандаренко «Записки о Полтавской губернии»; В. Жук, Т. Пустовіт «Наш рідний край. (З історії освіти на Полтавщині у дореволюційний період)».

Право на отримання духовної освіти представниками будь-яких суспільних станів зазначалося у статуті 1867 р., але здобувати освіту у Полтавській семінарії продовжували переважно особи духовного походження. Частина вихованців освітньої установи утримувалася за власні кошти («своєкоштни»), а також за рахунок держави («повнокоштни» або повні пансіонери). Повнокоштними право навчатися за рахунок держави, в першу чергу, надавалося сиротам та дітям з незаможних родин, які проявили себе у навчанні. Такі вихованці безкоштовно проживали в гуртожитках, забезпечувалися державним одягом та харчуванням. На утримання вихованців семінарії на початку 1860-х рр. виділялося 11013 крб. 90 коп. Навчання та виховання кожного вихованця семінарії обходилося у 34 крб. 73 коп. Для 100 осіб, що навчалися за державні кошти, виділялося 3428 крб. на рік, тобто на кожного – по 34 крб. 28 коп. Отже, плата за навчання одного повнокоштного вихованця складала 69 крб. на рік [1; 2, с. 1763–1764]. Ця сума була значно вищою від тієї, яку асигнувала держава на утримання вихованця в духовних училищах. У семінарії крім повних пансіонерів навчалися напівпансіонери (не забезпечувалися державним одягом). Семінарське правління призначало для решти вихованців розмір платні за проживання та харчування, яке затверджував єпархіальний архієрей. Вихованці, які своєчасно не розраховувалися за проживання в гуртожитку, підлягали виселенню (після ліквідації заборгованості) [3–4].

Стабільне фінансування державою духовних семінарій доводило їх важливе місце у освітній політиці царського уряду. У Полтавській семінарії в упродовж 1827–1828 н. р. у семінарії навчалось 248 (за власний кошт 190 осіб) [5, арк. 2–2 зв.], у 1861 р. з 486–382 особи, у 1864 р. з 317 – 217 осіб [6, с. 70–71], у 1891 р. з 410 – 207 осіб, а у 1906–1907 н. р. – з 531 вихованця утримувалися платно 120 осіб [7, с. 156–157]. Отже, на початку ХХ ст. кількість «своєкоштних» вихованців Полтавської семінарії суттєво зменшилась, оскільки після реформи 1867–1869 рр. цей заклад регулярно фінансувався державою, що дало змогу духовенству надавати освіту власним дітям.

Господарськими справами у семінарії займався економ, який забезпечував вихованців усім необхідним (продуктами харчування, одягом і взуттям, предметами, необхідними для навчання тощо). Матеріальне становище семінарії повністю не залежало від обов'язків економа, а й від розміру державної допомоги, оскільки значна частина вихованців у семінарії утримувалася за рахунок держави. Підтвердженням цього є те, що державнокоштних вихованців держава забезпечувала